

Aleksandriasta kaikki alkoi Tekstieditoinnin historiaa

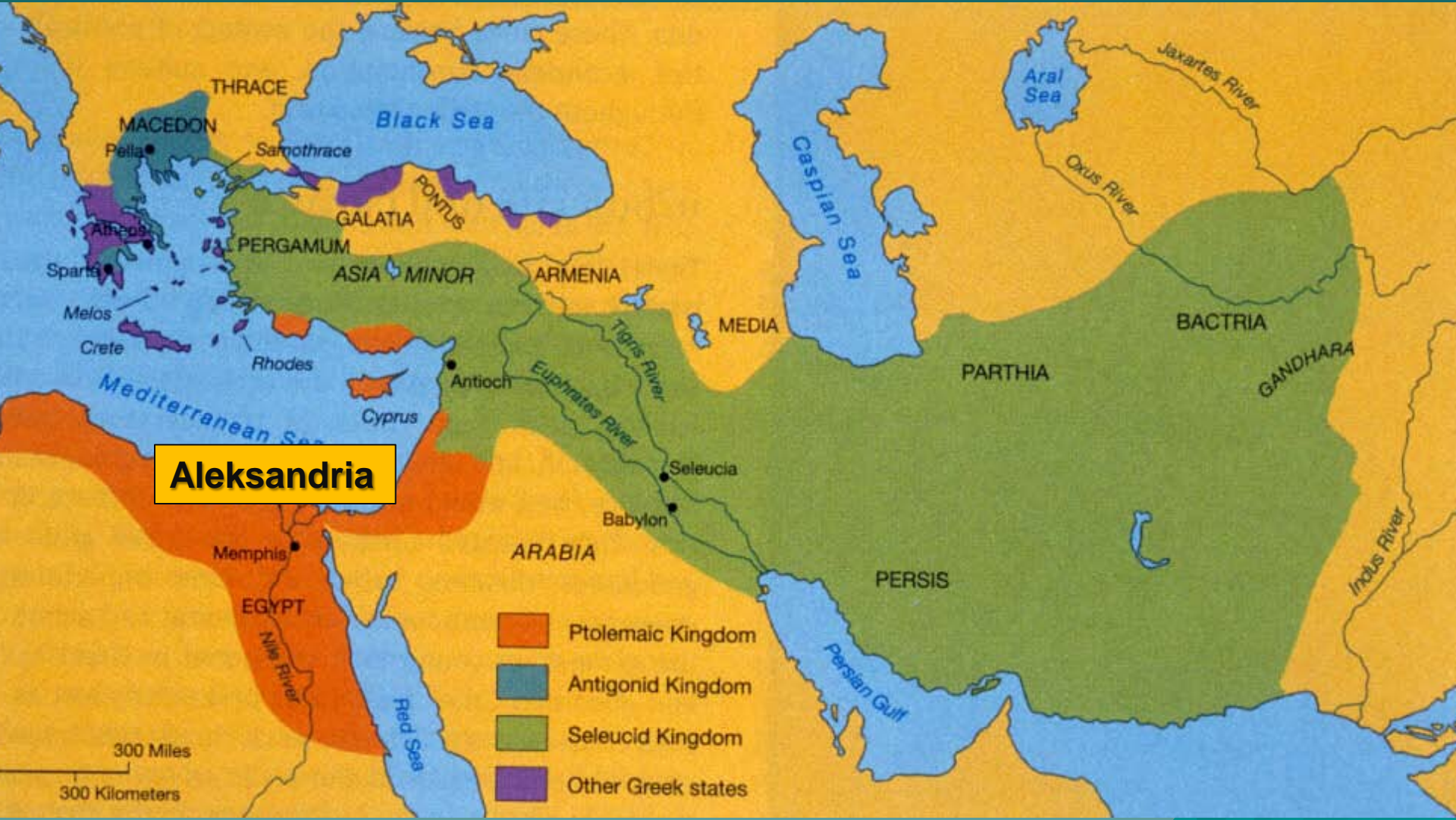

XVI kirjahistoriallinen seminaari
19.3.2011
Outi Merisalo

IERONIMUS TRANSLATAS VLQVAE TRANSTVLITALI OLLIS HETRIBVIT QVIS ENCONTOSVIT

Mikä teksti?

- ◆ antiikin, keskiajan ja renessanssin kirjailijat: käsinkirjoitettu kirja normaali levitysmuoto
- ◆ sanelu
- ◆ visuaalinen kopiointi
- ◆ virheet
- ◆ kirjailijan kontrolli omaan tekstiinsä hyvin rajoittunut – kuten myös uuden ajan teksteissä ennen tekijänoikeuslainsäädäntöä

Aleksandria

- ◆ *Museion* ([mouseion]): Ptolemaios I Soter n. 300 eKr.; Ptolemaios II Filadelfos
- ◆ filologisen tutkimuksen keskus
- ◆ tekstijulkaisut: kaikki kreikkalainen kirjallisuus
- ◆ Aristofanes Bysanttilainen (265/257 - 190/180 eKr.): Homeros, Hesiodos, Pindaros; kielentutkimus (mm. analogia)
- ◆ Aristarkhos Samothrakelainen (n. 216-n. 144): kommentaarit, käsikirjoitusten tarkkaan vertailuun pohjautuvat editiot (Homeros, Pindaros, Aiskhylos ym.)
- ◆ myös käännöksiä: *Septuaginta* (Toora)

Filologia 1

(kr. *filos* 'ystävä' -*logia* 'oppi')

- 1) tutkii tekstejä kokonaisvaltaisesti kulttuurin muistomerkkeinä niiden kielellisten ja sisällöllisten piirteiden kannalta pyrkien sijoittamaan ne asianomaiseen historialliseen kontekstiin

Filologia 2

2) vanhojen tekstien rekonstruointi ja tutkimus
jo sofisteilla (4. vs.) kiinnostus vanhojen
runoilijoiden teksteihin oikean ilmaisun
(euepeia) opettelemiseksi

Aristoteles: Homeroksen teosten tutkimus

Filologia 3

systemaattisena tieteenä Egyptin

Aleksandriassa 3. vuosisadalla eKr. (n. 285-145 eKr.): Museionin kirjaston tutkijat pyrkivät keräämään kaiken kr.-k. kirjallisuuden ja rekonstruoimaan tekstien alkuperäisen asun (vrt. Dionysios Traakialainen)

Filologia 4

metodi: kirjailijan laatimina pidettyjen teosten vertailu keskenään ja anomalioiden (*aprepeia*) käyttö aidon ja epäaidon erottamiseksi

kr. termit *grammatikos*, *kritikos*

termi *filologos* 'puheista pitävä' (Platon),
myöh. 'tutkija'

lat. *philologus*, *philologia* 1. vs. eKr.:
kielioppien ja sanastojen laatiminen,
tekstieditointi

Kirjan valmistus antiikin Kreikassa ja Roomassa

- ◆ sanelu kirjurille (Rooman tasavallan aikana yleensä orja)
- ◆ Plinius nuorempi: muistiinpanot vahatauluille, joista sanelee lopullisen tekstin kirjurille
- ◆ sanelu vai kirjoitus: M. Fabius Quintilianus kannatti kirjoittamista
- ◆ useat kirjurit työskentelevät samanaikaisesti: sanelu ja malliteksti
- ◆ korjaajakirjuri tarkastaa tekstin
- ◆ tekstin luominen ja kirjantuotanto eriytyvät 1. vs. jKr.

Kustannustoiminta Roomassa

1. vs. eKr.

- ◆ T. Pomponius Atticus
- ◆ julkaiseminen: lukutilaisuudet ystäville ja julkisesti (vrt. Petronius, Seneca, Plinius nuorempi, Iuvenalis, Martialis)
- ◆ kopioita ystäviä varten
- ◆ julkinen jakelu tai kaupallinen kierto

Kristillistä filologiaa

- ◆ Origenes (185/6-254 jKr.) : kreikankielisen VT:n tekstieditio aleksandrialaisin metodein (*Septuagintan* alkuperäisen sanamuodon rekonstruktio), Raamatun kommentaari ja selitys

Myöhäisantiikin kristillinen kirjantutanto

- ◆ Seurakunnan, hiippakunnan (idässä esim. Kaisareia, Origenes) tai luostarin kirjapaja kopioi kirjat > keskiajan *scriptorium*
- ◆ 313 jälkeen maalliset kirjoittamot alkavat myös tuottaa kristillisiä kirjoja, kilpailu skriptoriumin kanssa; maalliset mukana 500-l:lle asti, sitten vain skriptorium
- ◆ Konstantinus Suuri tilaa Eusebiokselta v. 330 n. 50 pergamentticodexia (Rttu) uuteen keisarilliseen kirjastoon Konstantinopoliin
- ◆ V. 357 keisari Constantius II kääkee kopioida keisarilliseen kirjastoon vanhat tekstit pergamentticodexeihin
- ◆ Bysantissa (> 1453) valtio ylläpitää keisarillista kirjastoa
- ◆ länessä skriptoriummallin kehittyminen mukailee poliittisia oloja (ei yhtenäisyyttä)
- ◆ luksuskäsikirjoituksia, lainataan kuvitusta ei-kristillisistä käsikirjoituksista ja päinvastoin

Benediktuksen sääntö

- ◆ *Ora et labora:*
henkinen ja
ruumiillinen työ –
ruumiilliseen kuuluu
kirjojen kopiointi
- ◆ lähteitä Cassianus,
Caesarius Arlesilaisen
sääntö, *Regula
Magistri* (Rooma 500-
530?)

Luostarien kirjantutanto

- ◆ länsimaiden pääasiallinen kirjantutantomuoto 1200-luvulle
- ◆ *scriptorium*: malli varhaiskristillisistä seurakunnista, omatutanto
- ◆ nuoret munkit koulutettiin omassa koulussa

Tekstieditointia myöhäisantiikissa 1

- ◆ Rooman senaattorisäädyn traditionalistinen reaktio kristinuskoa vastaan > Kreikan ja Rooman maallisen kulttuurin ytimen, ts. tekstien, säilyttäminen
- ◆ Q. Aurelius Symmachus Eusebius, n. 345-402, ks. Macrobius *fl.* 430, *Saturnalia*
- ◆ Aristokraatteja, grammatikkoja, roomalaisia reettoreita
- ◆ tekstikritiikki, korpusten luominen
- ◆ todistusaineisto: *subscriptions*

Subscriptiones

- ◆ yksittäisten ediittoreiden jälkikirjoituksia, kopioitu myöhempiin käsikirjoituksiin osana tekstiä
- ◆ Symmachuksen piirin editioiden kopiot yleistyvät karolingisella kaudella
- ◆ Juvenaloksen nikomakholaisen (Nicomachi = Symmachuksen sukulaisia) edition käsikirjoituksissa *Legi ego Niceus apud M. Serbium Romae* (= Servius, Vergiliuksen kommentaattori, 300-l.)
- ◆ Apuleiuksen *Kultainen aasi: Ego Sallustius* (= Symmachuksen suvun piiriin kuuluva aristokraatti) *legi et emendavi Romae felix Olibrio et Probino V.C. cons. (=395) in Foro Martis controversiam declamans oratori Endelechio. Rursus Constantinopoli recognovi Caesario et Attico cons. (= 397)*

Tekstieditointia myöhäisantiikissa 2

- ◆ Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus
Senator n. 490-583
- ◆ ostrogoottien palveluksessa 509 lähtien
- ◆ muistomerkkien huollon neuvonantaja
- ◆ Rooman reettoreille vakinainen palkka
- ◆ *Historia Gothorum*
- ◆ 535-554 goottilaissodat: Justinianus
valloittaa suuren osan Italiaa takaisin

Vivarium

Bamberg, Dombibliothek,
Patr.61 (750-800): Cassiodorus, *Institutiones*

- ◆ 530-luvun puolella välissä Cassiodoruksella suunnitelma kristillisestä koulusta (< Origenes, Aleksandria 200-l.)
- ◆ Squillace 552 jälkeen: Vivarium
- ◆ osa C:n kirjastosta siirtyi Vivariumiin
- ◆ luostarikoulu, jossa munkit opiskelivat
- ◆ kielioppi, tekstieditointi, käsikirjoitusten kopiointi

Kalat uivat kasvatusaltaassa,
vivariumissa →

Cassiodorus, *Institutiones*

- ◆ 1. kirja: kristillinen oppineisuus, ohjeet luostarielämää varten
- ◆ *Tot enim vulnera Satanas accipit, quot antiquarius Domini verba describit*
- ◆ 2. kirja: klassinen kirjallisuus tunnettava, jotta ymmärtää Raamattua
- ◆ *septem artes liberales*: grammatiikka, retoriikka, dialektiikka (trivium); aritmetiikka, musiikki, geometria ja astronomia

Karolinginen renessanssi

- ◆ yhtenäiset käytännöt hallinnossa, taloudessa ja uskonnossa
- ◆ motivaatio uskonnollinen (frankkien pelastus)
- ◆ vrt. visigootit, merovingit ja anglosaksit: kuningas pelastaa kansansa

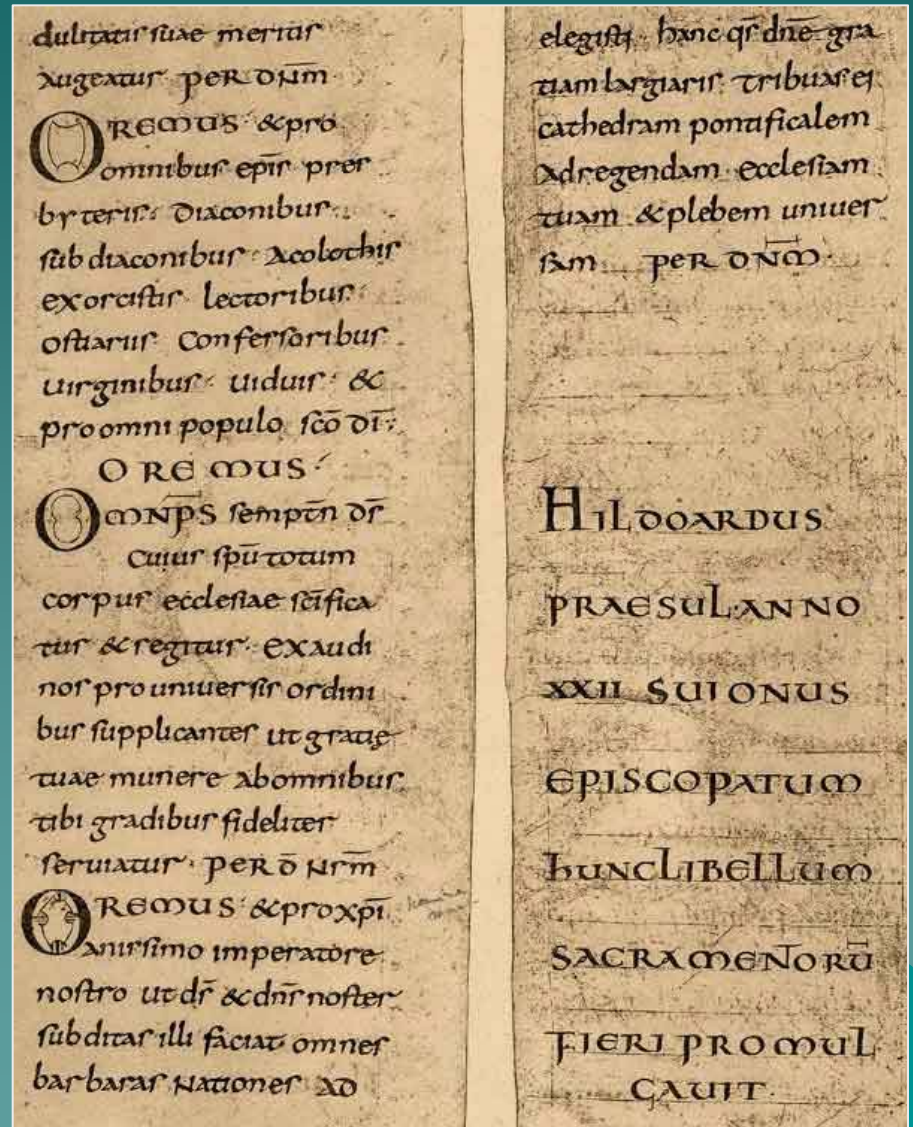

- P. Benediktus antaa sääntönsä
- Prümin troparium, prosarium ja graduale 986-1001
- BNF, lat. 9448, f. 66v

Karolinginen minuskeli

- ◆ olennaisesti puoliunsaaliin ja muihin Loiren-Reinin välisen alueen kirjoitustyyliin pohjautuva, joitakin merovingisiä elementtejä

Hildoardin, Cambraian püspan sakramentaari
800-l:n alku
BM Cambrai, ms. 159

Hrabanus Maurus n. 780-856

- ◆ kielioppi, pääsiäis-computus, Raamatun eksegeesi
- ◆ klassisen sivistyksen tärkeys
- ◆ *De universo*
- ◆ Fuldan apotti 838-847
- ◆ Siirtyminen karolingiseen minuskeliin Fuldassa

Hrabanus Maurus palvomassa ristiä

BNF, lat. 2423, f. 31v, Fulda 825-850

◆ Hrabanus
Mauruksen
omakätiset
korjaukset

quidem patrib; iudea replebat. sed ad noticiã gentium
necdum eius lumen emicuerat. alumbis uero eius & deorsu
ignis Incircutu splend&. q postquã de uirgine carnem
sumpsit Inhumano genere longe lateques cõspõ don adila
tauit. & notandũ qd ignis iste à lumbis superius p circuitũ
eẽ. describitõ ex tr in secus sed intr in secus. quia amoris
flamma sicut dictum. ẽ. In electis atque spiritualib; uiris.
ubiq; In suis finib; iudeam replebat. nec tamen exiẽbat
ex tr in secus. q se se In multitudine gentiũ non dilatabat
que ardoris flamma uisa. ẽ. pẽ modũ Incircutu resplen
dere. q per mundi cardines In uniuersis gentib; omnipotẽ
tĩ dõ coepit amor ex crescere. Nobis ergo alumbis In fe
rius resplend& Incircutu cuius ignis Intr in secus alumbis
superius ard& In celo. quia illi caelestes spõ iam In diuini
tatem suam conspiciunt. & amoris eius igne accenduntur.
nos uero qui hunc ex ad sumpta humanitate diligimus
ad huc In hac corruptibili uita positi. splendorẽ ignis
illius foris habemus. unus itaque sub throno. ẽ. qui
& sup lumbos ignem Intr in secus hab& In angelis.
& sub lumbis ignem Incircutu hab& In hominibus.
q In omne qd ab angelis amatur p omne qd ab homini
bus desideratur unus. ẽ. qui In cordib; ard& amantũ;
uelut aspectus ^{Inquit} arcus cũ fuerit In nube In die
v. qd tam Intellegi & alitẽ potest. q redemptor nr̄ dñs nr̄ ih̄s
xp̄s p humanitatẽ suã hominib; Innotuit. qui p diuinitatẽ
suã non notus angelis & ante In carnationẽ fuit

Walahfrid Strabo (n. 808-849)

- ◆ Opiskeli Fuldassa, Hrabanuksen oppilas
- ◆ 829 prinssi Kaarlen opettaja
- ◆ Raamattu-kommentaari, *Glossa ordinaria*
- ◆ Reichenaun apotti 842-849
- ◆ *Hortulus*
- ◆ korjasi ja osaksi kirjoitti vanhimman säilyneen Horatius-käsikirjoituksetn (BAV, Reg. Lat. 1703)

Kirjantuotannon maallistuminen: yliopistot

- ◆ 1000-1100-luvulla runsaasti kouluja Englannissa, Ranskassa ja Italiassa
- ◆ antiikin klassikoita luetaan, kirjoitetaan omia tekstejä
- ◆ koulut institutionalisoituvat 1100-luvun lopulla: esim. Bologna (oikeustiede), Pariisi (teologia), Montpellier, Salerno (lääketiede)

Luento
James le Palmer: Omne bonum
1360-1375
BL, Royal 6 E, VII, f.443

Renessanssin kirjantutkimus

- ◆ kulttuurin uudistuminen 1300-luvun Apenniinien niemimaalla: historisoiva suhtautuminen menneisyyteen
- ◆ antiikin ihailu, kilpaileva jäljittely
- ◆ Francesco Petrarca (1304-1374)

Petrarca tekstikriitikkona

- ◆ keräili esim. Ciceron käsikirjoituksia, korjasi lukutapoja, teki konjektuureja

Jacopo di Poggio Bracciolini (1442-1478)

- ◆ julkaisee isänsä Poggio Bracciolinin viimeisen, keskeneräiseksi jääneen teoksen *Historia Florentini populi* v. 1472

BML, Ashburnham
965, f. 1

Kirjapainotaito

- ◆ nopea reproduktio
- ◆ kirjanpainajat käyttävät humanisteja korjaamaan käsikirjoituksista saatuja tekstejä
- ◆ *editio princeps*in painettu teksti usein mielivaltaisesti korjattu

AENEID

F eruidus: ast illi soluuntur frigore membra
V itaq; cū gemitu fugit indignata sub umbras.

Progenitus spira formis monumenta maronis
Hec uindelinus scripsit apud uenetos.
Laudent ergo alii polycletos parrhasiosue
Et quosuis alios id genus artifices.
Ingenuas quisquis musarum diligit artes
In primis ipsum laudibus afficiet.
Nec uero tantum quia multa uolumina: quantū
Q₂ perpulchra simul optimaq; exhibeat.

.M.CCCC.LXX.

08/11/2010

Barcelona, UB inc. 715

W. von Speyern, Vergilius 1470

Editiotekniikan kehitys

- Uuden ajan painetut tekstieditiot: *editio princeps* pohjana, julkaisija lisää omia ehdotuksiaan eli konjektuureja, ehkä käyttää apuna jotakin käsikirjoitusta

Uudistuspyrkimykset

- Raamatun tekstikritiikki 1700-luvun alussa
- Richard Bentley (1662-1742): otettava **KAIKKI** todistusaineisto (ts. käsikirjoitukset, mahd. myös painetut editiot) huomioon

Tieteellinen tekstikritiikki

Karl Lachmann (1793-1851)

1. *recensio*: kaikkien tekstin todistuskappaleiden tarkastelu ja arviointi - vähemmän tärkeiden *eliminatio* – käsikirjoitusten sukupuun, *stemman*, rakentaminen
2. *emendatio*: säilyneen tekstimuodon korjaaminen mahdollisimman alkuperäiseksi

Editioityön vaiheet

- 1. *recensio*: kaikkien tekstin todistuskappaleiden tarkastelu ja arviointi - vähemmän tärkeiden *eliminatio* – käsikirjoitusten sukupuun, *stemman*, rakentaminen
- 2. *emendatio*: säilyneen tekstimuodon korjaaminen mahdollisimman alkuperäiseksi

Klassinen kriittinen editio

- ◆ Teksti: julkaisijan käsitys mahdollisimman alkuperäisestä tekstimuodosta
- ◆ Kriittinen apparaatti: julkaisijan hylkäämät tekstitradition variantit, konjektuurien identifiointi
- ◆ Kriittinen apparaatti mahdollistaa julkaisijan toimien ja periaatteiden tarkistamisen

Qui or voudra oïr avant 10970
 Escout, quar bien savrons retraire
 Tot quant qu'en dit l'estoire Daire,
 11095 Quant qu'en fu e quant qu'en avint,
 E li queus d'eus mieuz se contint.

QUATRIÈME BATAILLE; THOAS PRISONNIER

Cil de Troie sont a seür. 10975
 Sor les portes e par le mur
 Sont les guaites que chalemelent
 11100 E que cornent e que frestelent.
 A ceus de l'ost diënt folie,
 E quant l'aube fu esclarcie, 10980
 Si se lievent par les osteus,
 11105 As temples vont des damedeus
 Sacremenz faire e oreisons.

11092 *F* Que; *kEF* uoldra, *G* -oit, *M'* uodra; *R* soir a. — 93-4 *développés dans G en 8 v.*; voy. aux Notes — 93 *nM'* Escot, *kJ* Escolt, *B'* Ascont; *M'* que; *H* Desore vous s., *R* Ce cuit b. en s., *L* Encor en s. bien; (*J* saurons), *A* sauron, *H* saron, *B'* sarai, *M'BCRkxy* sauons — 94 *nL* Tot (*L* De) ce que (*N* quen) dist, *A* Ce que en dit; *BB' CJMM'* T. q. que d. (*B' CJ* dist), *M'* Q. que dit en, *k* Q. quen conte; *M* lyst.; *H* Tot quanquen fu et que dist d., *R* Ce que nauom (*sic*) oi dir d. — 95-6 *interv. dans H* — 95 (*R*); *L* Quanqe; *M' B' CDJek* Tot q. que (*e* quen) fu et q. quaint (*B'* que uint), *nAG* T. ce quan (*N* que, *D* quil) fu et quen (*G* quant, *N* que, *A* qui) a., *R* Kant ken fu et cant ken a., *H* Et tot si com il li a. — 96 *R* Et le kes dels meus; *GN* melz, *A* si; *F* Et comment chascuns se c., *M' B' CDJky* Et cum (*H* Coment) hector (*M* Et com li estour) uers (*H* contre) els se tint (*B'* sen uaint), *L* Qui chei bien qui mesaint — 97 *k* assureur — 98 *M* Sur, *KN* Par, *F* Per; *B'* S. le porte et sor le mur; *K* et sor — 99 *M'* gueites — 11100 *N* vielent — 1 *EF* ces — 2 *M'* esclarcie, *B' F* -arie — 3 *F* hostes, *M* -eix, *M'* ostieux, *M'* -ieix, *EKN* -ex — 4 *F* Es; *M'* damedeix, *k* danledex; *B'* as damedeus — 5 *n* Sacrement; *B'n* font; (*M' En* oreisons), *MM'* -oisons, *B'* -isons.

◆ Teksti →

◆ Kriittinen
apparaatti →

Benoît de Sainte-Maure
Roman de Troie 1-6, éd.
 d'après tous les
 manuscrits connus par
 L. Constans. Paris 1904-1912.

Ongelmia

- **Kontaminaatio: eri tekstihaarat vaikuttavat toisiinsa > sukupuut eivät aina suoraoksaisia**
- *Recentiores non semper deteriores!*

Edition yleisö

- Tutkijoiden heikkenevä kielitaito – tuleeko ottaa huomioon? = alkeiskurssin latinaa (ei-klassikoille)?
- Keskiajan, renessanssin ja uuden ajan latinan- jne. kielisten tekstien kieli ja kirjoitustavat eivät noudata nykyaikaisten klassisten auktoreiden editioiden kieltä ja kirjoitustapoja